

ГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ МЕДІАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ВПОРЯДКУВАННЯ ЧАСУ. НА ПРИКЛАДІ КЛІНІЧНОГО ВИПАДКУ З ПАЦІЄНТОМ ПСИХОТИЧНОЇ СТРУКТУРИ

Олег Христенко, магістр клінічної психології, практик у психоаналітичній парадигмі
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

GRAPHIC INTERPRETATION AS AN INSTRUMENT OF THERAPEUTIC MEDIATION OF SUBJECTIVE TIME ORDERING. IN THE EXAMPLE OF A CLINICAL CASE WITH A PSYCHOTIC PATIENT

Oleh Khrystenko, Master of Clinical Psychology, psychoanalytically-oriented practitioner
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8991-0227>
khrystenkooleh@gmail.com

Вступ. Психодинамічна робота із суб'єктами психотичної структури вимагає від спеціаліста додаткової винахідливості й обережності. З одного боку, ми не можемо застосовувати класичну психоаналітичну техніку, з іншого – ми обмежені аналітичною позицією, етикою психоаналізу через крихкість аналізантив психотичної структури. Сучасна робота із психотичними суб'єктами часто заснована на використанні засобів терапевтичної медіації – письма, малювання, театру, психодрами (Pinel, 2019; Vinot, 2021). В ідеальному випадку засіб терапевтичної медіації повинен виникати спонтанно, але іноді спеціаліст може сам його запропонувати.

У випадку, наведеному в цій статті, ми стикнулися із симптомами збіднення переживань, браком спогадів про себе, відсутністю упорядкованого часу. Займаючи позицію «секретаря», аналітик запропонував пацієнту графічну інтерпретацію – написання на лінії (як відрізка часу) основних етапів і подій життя та планів на майбутнє. Це неінвазивне втручання виявилось помічним у тому, щоб йти за пацієнтом і повертати життя пацієнтові, допомагати йому реінвестувати події свого життя, пробудити інтерес до себе, сформулювати наратив про себе та відчуття власної

агентності, перетворити пацієнта на суб'єкта свого життя.

Аналіз публікацій і досліджень. Психоаналіз виник як метод лікування неврозів, але вже Фройд почав досліджувати психози, і одна з його фундаментальних праць написана саме про них – випадок доктора Шребера (Фройд, 2019). У цьому тексті Фройд розкрив, що психотичні утворення мають сенс і що психотичний суб'єкт висуває такі ж фундаментальні питання, що й невротичний – питання кастрації, статі та сексуальності. Лакан почав цікавитися психозами ще до того, як став психоаналітиком, коли практикував як лікар-психіатр. Його дисертація була написана про параною сестер Папен, пізніше він опублікує за матеріалами своєї дисертації статтю в сюрреалістському журналі «Мінотавр». Третій семінар Лакана 1955–1956 років був цілком присвячений психозам, де Лакан проблематизував клініку психозу і дав свою інтерпретацію поглядом Фрейда. Лакан переосмислює Фрейда та вводить концепт форклюдії Імені Батька. Цим концептом Лакан показує фундаментальний механізм утворення психозу, де суб'єкт не вступає в типовий для невротичної структури символічний порядок. Через нестачу батькової функції психотичний суб'єкт не має достатніх

прив'язок, так званих *les points de capiton*, що призводить до формування різного роду психотичних дивацтв, специфічного життя мовою (Lacan, 2013). Пізніше Лакан концептуалізує психоз як розпад зв'язків між регістрами психіки – Реальним, Символічним та Уявним, які, втім, можуть бути об'єднані додатковим кільцем – синтомом. Таким кільцем для Джойса було письмо. Воно компенсувало недостачу батькової функції. Коли Джойс не писав, то починав страждати у спосіб, характерний для суб'єктів психотичної структури (Lacan, 2015). Саме концепт синтому відкриває нові шляхи до роботи з психозами.

Мартін-Матерра в подальшому вводить поняття синтомації як креативної роботи психотичного суб'єкта, яка є альтернативою сублімації, оскільки сублімація заснована на витисненні, якого не вистачає психотичній структурі (Martin-Mattera, 2011). Цей концепт може бути хорошим фундаментом для пояснення ефективності роботи терапевтичної медіації. Сільвія Ліппі на прикладі Фріди Кало демонструє, як творчість може бути синтомацією, що рятує життя (Lipri & Neuter, 2016). Про терапевтичну медіацію засобами мистецтва пише також Поль-Лоран Асун, який показує, що основи терапевтичної медіації ми можемо знайти вже в роботах Фрейда (Assoun, 2014). Фредерік Віно досліджує роботу терапевтичної медіації у зв'язку з травмами (Vinot, 2021). Кароль Пінель описує роботу засобами терапевтичної медіації в роботі з психотичними дітьми (Pinel, 2019). У лаканіанській парадигмі терапевтичної медіації її мета – створити вуаль над Реальним. Це дещо відрізняє її від робіт Рене Русіюна, для якого об'єкт медіації слугує засобом символізації (Roussillon, 2016). Одним із засобів терапевтичної медіації, яка мене особливо зацікавила, є графічна інтерпретація, запропонована Хуаном-Давидом Назіо (Nasio, 2021).

Мета статті – проілюструвати й обговорити перспективу використання графічної інтерпретації як терапевтичної медіації упорядкування часу для підтримки суб'єкталізації деяких аналізантив психотичної структури.

Етичні основи роботи з психозами в сучасному психоаналізі. За часів Лакана психози стали центральним етичним пита-

ням психоаналізу. Вони більшою мірою, ніж інші феномени, породжували питання про норму та роль психоаналізу щодо нормалізації. У ті часи саме з'явилася антипсихіатрія, але паралельно зміцнювалася і психіатрія. А мейнстримний психоаналіз, прагнучи забезпечити собі респектабельність, йшов нога в ногу з психіатрією і логікою нормалізації. Зовсім інакше пішов Лакан, який хоч і був психіатром, і був супротивником нормалізації, але не став на жодну зі сторін цього конфлікту, а виробив суверенний шлях психоаналізу, який жодним чином не заперечує місце психіатрії в суспільстві, але не поділяє з нею спільних цілей.

Лакан не відмовлявся від осмислення та роботи психоаналізу з психозами, хоча, звісно ж, робота з психотичними суб'єктами відрізнятиметься від роботи з невротичними: передусім ми – «секретарі» наших аналізантив психотичної структури. Що значить бути секретарем? Даріан Лідер це пояснює, що секретарі не втручаються, а лише записують, перевіряють, підтверджують і просять роз'яснень, вони нагадують, допомагають організувати розклад і важкі аспекти життя. Вони займають той самий стабільний простір. Вони не нав'язують свій світогляд і не вказують на помилки. Секретар часто просить свого директора пригальмувати, повторити слово, яке він не зовсім зрозумів, або нагадати йому про щось. Саме це і є пунктуаціями в роботі з психотичними суб'єктом, що дає змогу будувати історію, сюди можна додати ритм сесій та їх тривалість, яка в лаканіанстві зазвичай мінлива (Leader, 2011). Деякі аналітики вважають фіксований та чіткий кадр обов'язковою частиною аналізу, і, справді, ритм сесій теж є пунктуацією: це може бути символічним розрізом, але таким розрізом може бути сесія будь-якої тривалості, а ритм може задаватися й іншими параметрами, наприклад сталим часом аналітичних зустрічей. До того ж кадр – це ще й питання безпечних стосунків із Іншим, це питання дистанції, і тому іноді фіксований кадр може викликати відчуття сильного й інвазивного аналітика. Також це причина того, чому я ніяк не виступаю проти, якщо деякі аналізанти надають перевагу ритму аналітичних зустрічей раз на два тижні.

Даріан Лідер також каже, що в роботі з психотичними суб'єктами важливо не займати місце батька, важливо уникати мовчання та загадкових тлумачень. Також він пише, що психоаналітична робота з психотичним суб'єктом не означає проведення психоаналізу, він вважає, що аналітичні ідеї можуть бути використані для натхнення інших практик та інших методів лікування, адаптованих до унікальності кожного окремого аналізанта (Leader, 2011). Особисто я б не називав ці модифікації чимось іншим, ніж психоаналізом, тому що психоаналіз – це скоріше єдність теорії, етики і клініки, а не заморожені форми. Кожен випадок унікальний, хоча є і певні закономірності, але закономірності роботи з невротиками не варто ототожнювати з психоаналізом, хоча його класична форма і була народжена в роботі з істерією. Психоаналіз не може бути *prêt-à-porter*, це завжди продукція *haute couture*, не існує психоаналізу невротичних або психоаналізу психотичних суб'єктів, є психоаналізи суб'єктів різних структур.

Психоаналіз не покликаний перетворити психотичного суб'єкта на невротичного, психотичні пацієнти не є недорозвиненими відносно невротичних, проте вони і не є їм тотожними, тому аналітична робота з ними відрізняється. Жан-Клод Мальваль підкреслює, що не існує діагностичних протипоказань до аналітичного лікування психозів. Однак розрізнення структури суб'єкта є вирішальним фактором під час проведення аналітичних процедур, оскільки клініка «істеризації» у випадку психотичного суб'єкта не може ставитися як мета, мета роботи з ним – приборкання приборканого *jouissance* (Maleval, 2003).

Структура психіки – це не діагноз психіатрії. Далеко не всі психотичні суб'єкти є дефіцитарними навіть у плані психіатрії та адаптації. Психотична структура має тільки перетини з психозами в розумінні психіатрії, але вони не можуть бути вмонтовані одне в одного. Ті, кого психіатрія і суспільство вважають нормальними, часто є психотичними чи первертними, а часом ті, кого вважають психотичними в психіатрії і божевільними в суспільстві, є невротичними чи первертними суб'єктами для психоаналізу. Сільвія Ліппі підкреслює, що психоаналітична клініка не описова

і не феноменологічна, а саме структурна, де структура – це свого роду машина, яка ставить суб'єкта в поле досвіду (Lippi, 2014). Яке це поле досвіду? Це поле аналітичного досвіду, це буття в перенесенні, саме тому психічна структура – це не низка симптомів, а організація аналітичного лікування, базованого на перенесенні. Структура – це не діагноз, який можна поставити, спираючись на опис симптомів чи модель психіки. Розуміти структуру означає розуміти перенесення, тобто те, куди аналізанта розміщує аналітика.

Сьогодні ми можемо побачити дві основні лінії нозологічних концептуалізацій, коріння яких ми можемо знайти у Фрейда. Я умовно назву ці лінії лінією Кляйн і Лакана. Зазвичай Фрейда ми сприймаємо як прихильника однозначного поділу по лінії невротизація – психоз, але, як показав Жан-Луї Вуерле у статті «Божевілля та марення», Фрейд наприкінці свого життя прийшов від чіткого протиставлення невротизації і психозу до континууму між ними (Woerlé, 2019). Вуерле демонструє це на прикладі випадку Сергія Панкеева. Лінія Кляйн має на увазі певний континуум від психозу до невротизації, а лінія Лакана – окремість і однозначність цих структур.

Психоаналітики, які слідують за лінією Лакана, говорять про три структури психіки – психоз, невротизація і перверсію. Ці три структури насамперед пов'язані з трьома способами неадаптації. Невротичний суб'єкт *витискає*, тобто використовує своєрідний спосіб відкласти неприйнятну інформацію убік, у вигляді того, що людина забуває те, що її турбує, і ці уявлення залишаються живими в несвідомому і проявляються в утвореннях несвідомого. Перверт використовує інший спосіб – *відмову*, він немов би говорить неприйнятній інформації «ну так, але ні», це подвійне ставлення до невротичного порядку кастрації, який тестується (розпізнається), але не приймається. Психотичний суб'єкт використовує форкляузію, тобто *відкидання* особливого позначника, який Лакан називає Іменем Батька, яке замінює Бажання Матері та руйнує її деспотичний каприз і залежність дитини. Сержіо Бенвенуто каже, що термін «Ім'я Батька» невдалий, бо пов'язаний зі структурою традиційної західної сім'ї, більш вдала метафора – це «Ім'я

Святого Духа», бо Святий Дух виходить за рамки стосунків «батько – син», заявляючи про себе як «третя сторона», як нематеріальний носій закону, за допомогою якого тато стає Батьком. І, звісно, едипів комплекс у теорії Лакана – це точно не рамки сімейних романів, адже Лакан навчив нас відходити від буквальностей (Benvenuto, 2019). Отже, форкюзія – це відмова від вступу в право на спадщину символічного порядку, це відкидання самого катехона символічного порядку, і, як наслідок цього, з'являється пошук його альтернативи у вигляді сингулярних винаходів – синтомів.

Бенвенуто визначає різницю між структурами як різницю конфліктів: для неврозу це его-дистонний конфлікт, для перверсії – гетеродистонний, а для психозу – соціо-дистонний (Benvenuto, 2018). Мені подобається цей поділ, який цілком продовжує традицію Фрейда, де невроз – це конфлікт між Я та Воно, психоз – між Я та зовнішнім світом, а меланхолія – між Я та Над-Я (Freud, 1929). Можна сказати, що сучасний психоаналіз вбачає певну конвенційність того, що Фрейд називав дійсністю, це прийняття правил Іншого. Але варто зазначити, що у випадку з ординарним психозом соціо-дистонність ледь помітна в маргінальності функціонування, адже вона лежить на рівні стосунків із символічним порядком. Це не означає, що будь-яке дивацтво ми можемо вписати в цю категорію, але це можуть бути ті дивацтва, що не є симптомом і які подекуди й утворюють сингулярне суб'єкта.

Традиційно в психоаналітичному дискурсі виділяють три види психозу: меланхолію, шизофренію і параною (Benvenuto, 2019). Із часів Фрейда психоаналітики не вважають марення хворобою, марення психотика – це радше спроба зцілення. Марення надає сенс світу й цілісність хаосу, у який може бути занурений суб'єкт через жах капризу. Але не всі психотичні суб'єкти марять і в наші кабінети суб'єкти з маренням приходять досить рідко. Сьогодні ми говоримо також і про четвертий вид психозу, у якому немає неординарної симптоматики, названий Жаном-Аленом Міллером ординарним психозом. Ця клініка має ледь помітні ознаки форкюзії Імені Батька. Ординарні психотичні суб'єкти можуть бути гіпернормальними, а можуть здаватися і місь-

кими божевільними. Часто ми бачимо це у проявах несимптомного соціального провалу або надмірної залученості до своєї соціальної ролі (Miller, 2009). Інший прояв ординарного психозу – це не-невротичне володіння тілом як захист від того, що Віннікотт називав тривогою розпаду й анігіляційними тривогами. Порівняно з неврозами уявні ідентифікації в ординарних психотичних суб'єктів можуть бути слабкими, а з іншого боку – жорсткішими і впевненішими. На мою думку, жорсткі ідентифікації приховують їхню недостатність і ця жорсткість є обороною перед неясністю та слабкістю уявних ідентифікацій, які не можуть надати тієї гнучкої міцності, яку могла б підтримувати символічна ідентифікація.

Ординарний психоз – це хороший інструмент для повалення старої бінарної логіки, яка є недостатньою, але цього можна досягти й іншими моделями. Модель кляйніанського психоаналізу та сучасного французького фрейдизму бачить нозологію як континуум. Бачення континууму, на мій погляд, є плідним, якщо змодельовати його у вигляді сфери, пофарбованої в кольоровий спектр.

Прихильники чогось подібного до континууму є і в групі лаканіанців. Нестор Браунштейн каже, що лаканіанський поділ на три структури не є догмою Фрейда чи Лакана. Це просто зручний інструмент для навчання, а на практиці ми зустрічаємо у всіх суб'єктах коливання відповідно до суб'єктивної позиції іншого в аналітичному процесі.

У рамках кожної структури може бути знайдено своє відчуття здоров'я, а біди перетворені на звичайні страждання. Незважаючи на усталену неврозоцентричність, ми не можемо перетворити всіх на невротичних суб'єктів, а якби й могли, то навряд чи мали б право це робити. Це не означає терапевтичного нігілізму, ми повинні бути фасилітаторами винаходів пацієнтів, повинні бути фасилітаторами появи унікальних пристосувань до внутрішнього і зовнішнього життя кожного пацієнта.

Психоаналіз виник у роботі з невротичними пацієнтами, і зразковим він і сьогодні вважається саме в роботі з ними, але зустріч психоаналізу відбулася і з психозами. Головне правило в роботі з ними – підкреслено неекспертна позиція у вигляді секретаря – працює

і сьогодні. Не існує двох однакових психозів, і робота в силу потенційної крихкості таких аналізів потребує від фахівця додаткової винахідливості й тактовності.

Сьогодні з психозами працюють часто за допомогою різних методів медіації, одним із них може бути і графічна інтерпретація, яка хоч і виникла для роботи з невротичними аналізантами, схильними до депресії, але може бути використана і в деяких випадках аналізів психотичної структури. Графічна інтерпретація – це вимальовування лінії життя з важливими подіями на ній, яку будує аналізист, а розмова з фахівцем дає змогу її ревіталізувати, наповнювати агентністю відносно до ходу часу, знаходити додаткові виміри подій у вигляді почуттів, стосунків і досвіду.

Лібідіо аналізанта за допомогою цієї техніки знаходить свій об'єкт у своєму житті, дає змогу перенаправлятися на персонажів свого минулого, сьогодення і майбутнього. Саме лінія, спрямована в майбутнє, дає змогу знайти надію, вкорінену в тому числі і в естетичному переживанні свого минулого і сьогодення. Естетичне переживання свого життя дає змогу нівелювати його білі плями, проживати колись неможливі труднощі та бути опорою для подальшої аналітичної роботи й основою більш насиченого життя.

Від хронології до біографії. Час і суб'єкталізація в теорії та техніці психоаналізу. Біографія – це суб'єктивне свідчення часу, віталізована хронологія. Може здатися, що за рамками часу сеансів і тривалості аналітичного лікування час як хронологія випадає з аналізу. Але мені здається, що імпліцитно час, як хронологія життя наших пацієнтів, посідає надважливе місце в аналітичному лікуванні, особливо в роботі з пацієнтами психотичної структури.

Страх перед Уявним регістром може бути зайвим захистом своєї аналітичної ідентичності, оскільки Уявне може мати надважливе місце в деяких клінічних випадках, на додачу до націленості на Реальне за допомогою Символічного. Уявне може бути важливим, коли воно уявлене, зокрема, у вигляді хронології життя пацієнта. Зрештою, Реальне в аналізі завжди має бути під вуаллю, і для цієї вуалі й потрібні нитки Уявного.

Хронологічний час має свої властивості: рівномірність, безперервність, незворотність. З психоаналітичного погляду всі атрибути хронологічного часу неспроможні охарактеризувати час психологічний. Психічне проживання часу не тотожне хронологічному плину, ми знаємо відносність цього, бо, коли нам цікаво, то час летить швидко і він відчувається наповненим, а нецікавий час і нудьга – це порожній і тривалий час, який не залишає за собою відчуття прожитого. Це питання інвестиції лібідо. Лібідо повинно спрямовуватися в діяльність, у пам'ять і повертатися досвідом задоволення, і тоді з'являється відчуття життя. Але якщо лібідо не інвестується назовні, у досвід задоволення, то це породжує лише порожнечу життя й апатію. Я-лібідо парадоксально виявляє об'єкти для трансформації в об'єктне лібідо не тільки в актуальній діяльності й реальності, а й у діяльності минулого, якщо є здатність до роботи скорботи.

Важливо пам'ятати про нелінійність психічного часу. Фройд писав, що в Несвідомому процесі невпорядковані часом та не пов'язані з ним (Freud, 1922), що свідчить про незастосовність трьох критеріїв хронологічного часу до часу психічного. Ерік Лоран додає, що це не свідчить про його безформність і невимовність (Laurent, 1994). Свідомість сповнена білих плям, і в багатьох пацієнтів є негативовані ділянки часу, тож цілком аналітично-орієнтованого лікування може бути повернення правди у вигляді певних конструкцій. Ми не можемо однозначно стверджувати, що психічний час абсолютно незворотний, він незворотний лише відносно, і феномен навздогінності, який робить лікування можливим, підтверджує це.

Людина живе не тільки в часі, а й часом. Хронологія є Уявним скелетом для внутрішньопсихічного простору, де відбувається об'єкталізація і суб'єкталізація, якщо застосувати концептуальний інструментарій Гріна. Це простір, де здійснюються інвестиції лібідо і де відбувається переплетення потягів. Хронологія і біографія – це вуаль над Реальним, що дає змогу жити й відчувати життя. Хронологія створює простір для біографії, а потім і простір для відчуття життя. Таким чином біографія та історія забезпечують суб'єкталізацію і водночас є її побічним продуктом.

Реальний час – нероздільний гул, але цей гул розбивається в ритм і мелодію життя уявним і символічним часом. Уявна інстанція Я є сукупністю ідентифікацій, це двійник суб'єкта, з яким ототожнене наше самовідчуття. Це самовідчуття, а отже, і відчуття агентності, пов'язане з поділом життєвого досвіду на етапи, з пам'яттю про себе, зі своєю біографією, і це уявна іпостась часу. Водночас у часі є і символічна іпостась, ця іпостась – це сама схема часосприйняття. Час передбачає членування та рух, певне ковзання, а також ритм цього ковзання, відчуття перебігу подій і об'єктів у ньому.

Лаканіанський аналіз сприяє опануванню своїм часом – його історизації. Віднайдення історії суб'єкта має форму відтворення минулого, і саме цей процес становить основу аналізу (Lacan & Miller, 1975). Ми побачимо подібний погляд у пізнішому французькому фройдизмі, де однією з осей аналітичної роботи є суб'єктуалізація, тобто привласнення собі своєї історії, можна додати, що привласнення своєї історії – це привласнення своїх почуттів, переживань і травм.

Але для життя важливе не тільки привласнення свого минулого і сьогодення, важлива і спрямованість у майбутнє, вимір надії і можливість шукати об'єкти. Для багатьох пацієнтів важлива реабілітація бажання, і для цього важливо запустити циркуляцію об'єктів над прірвою об'єкта маленьке «а» – об'єкта причини бажання. Саме тут може бути корисним досвід задоволення від минулого і сьогодення та жадання таких об'єктів у майбутньому. Надія на задоволення – це і образ із майбутнього, і образ із минулого, які живлять одне одного.

У такий спосіб ми можемо розглядати щонайменше одну з осей психоаналітичних процедур як *простір оволодіння часом*, як материнське середовище, що забезпечує безперервність життя, навіть якщо це й робиться навздогін і за допомогою психоаналітичних конструкцій. Зі свого боку, розрізання гулу реального часу, що буває актуальним для деяких випадків, – це батькова функція, яка також властива аналітичному процесу.

Графічна інтерпретація. Графічна інтерпретація – це техніка франко-аргентинського

психоаналітика Хуана Давида-Назіо, яка виникла під час лікування пацієнтів із невротичною депресією. Вона нагадує методіку «лінія життя» і частково адлеріанську техніку «історія життя», але виникла вона спонтанно без впливу останніх. Назіо разом із пацієнтами малює часову шкалу, і вони розміщують на ній важливі події життя, які призвели до депресії, усі ці події порівнюються, і в цьому порівнянні аналітик із пацієнтом шукає повторення. Після сесії пацієнт бере малюнок додому і може продовжити його домальовувати, і це вже стає певною активністю та пробудженням інтересу до себе, до того ж формується зв'язок з аналітиком і міцнішають соціальні зв'язки, бо пацієнт звертається зі своєю віднайденою суб'єктивністю до іншого (Nasio, 2021). У своїй практиці я додав ще й вимір майбутнього, що дає змогу інвестувати його лібідинально, відкрити обрії надії та додатково розмітити біографію. Тобто графічна інтерпретація підтримує або навіть прискорює історизацію, лібідинально навантажує історію життя суб'єкта, ставить його в активну позицію щодо своєї історії. Я вважаю, що її також можна використовувати для проведення того, що Назіо називає першим етапом аналітичного лікування, який я б назвав фазою. На цій фазі у випадку з невротичним суб'єктом ми розкриваємо те, як симптом підтримує дійсність пацієнта, пацієнт артикулює теорію страждання (Nasio, 2016). У роботі з психотичними суб'єктами це має інший вигляд, у частині випадків – це просто формулювання наративу про себе, приписування своєї біографії собі, виявлення себе як агента свого життя, як людини, яка відчувала життя. А для інших випадків роботи з психотичними аналізантами це може бути чимось зовсім іншим.

Даріан Лідер пише про певну банальність життя деяких психотичних суб'єктів, у яких звичайне щасливе дитинство, спокійна робота та сім'я, і в цьому потоці немає маркерів змін. Хоча звичайно, що є й інші такі аналізанти, які бачать ці моменти розриву. Саме пацієнтам із відсутніми моментами розриву та змін може бути корисним реконструювати їх, що може отримати статус символічних координат, що зробить їх суб'єктами свого життя (Leader, 2011). В аналітичному лікуванні це те, що

називається суб'єктивною ректифікацією, і графічна інтерпретація може бути інструментом для цього процесу, а також відкрити дорогу подальшій роботі.

Графічна інтерпретація – це додатковий інструмент, який може надати агентність нашим аналізантам, який може дати простір для більш насиченого світовідчуття. Це відбувається завдяки трансформації хронології в біографію, ревіталізації історії суб'єкта. Вона може бути протезом символічного. Графічна інтерпретація не просто повертає події як факти і накопичує їх – вона дарує відчуття життя. Відчуття життя з'являється з особливої якості, яку дарує лібідінальне навантаження хронології. Це навантаження пробуджується нашим інтересом до графічної інтерпретації, її наочністю, її наповнюваністю, її структурованістю. Графічна інтерпретація може дати мову для пояснення Хаосу, перетворюючи величезні його ділянки в порядок. Спочатку виділяється інформація, яка об'єднується в історію і у якій розташовується агент цієї історії, потім в ній розташовуються й інші її учасники, з'являється можливість оживити це оповідання, надавати, змінювати чи скасувати його значення. І далі я покажу, як це може бути на практиці.

Ілюстрація використання графічної інтерпретації на практиці. Сталося так, що в мене паралельно з'явилося два аналізанта зі схожим психічним функціонуванням, я опишу одного з них, оскільки графічна інтерпретація мала подібні ефекти в обох випадках.

У розпал війни до мене звернувся молодий чоловік із невеликого українського промислового міста. У нього було кілька офіційних психіатричних діагнозів (шизотипічний розлад, РДУГ, депресивний епізод у минулому), він паралельно лікувався і продовжує лікуватися медикаментозно, наразі лише від РДУГ (перший пацієнт із подібним ходом аналітичної роботи не мав медикаментозного лікування). Варто зазначити, що ці нозологічні категорії не є психоаналітичними і психоаналіз з ними не працює, оскільки, як ми побачили, він спрямований не на усунення симптомів і патологій, а на символізацію та створення унікальних винаходів щодо того, що не може бути символізованим.

Утім, психіатричні діагнози є певними орієнтирами для роботи, хоча, як зазначає Сільвія Ліппі, інколи аналізанти з психіатричними діагнозами можуть мати й невротичну структуру (Lipri, 2014). Аналізанта цієї ілюстрації можна було віднести до психотичної структури через його схильність розміщувати аналітика в позицію тотального Іншого. В аналізанта не було ознак витиснення та не було маячення. Тому умовно його структуру можна віднести до ординарного психозу. До того ж він мав бідні, але ригідні уявні ідентифікації, описи тіла як відчуженого та стороннього, а його соціальне життя було бідним, з обмеженими контактами та діяльністю.

Для цього аналізанта характерним є чергування хорошого та поганого, де погане надмірно присутнє. Інший для нього виявлявся надмірним та інвазивним, і тому в нього майже не було соціальних зв'язків, а відносини з дівчиною були збудовані на принципах етичної немоногамії, що з моєї точки зору було як відображенням його цінностей, так і манерою будувати стосунки з іншим, тримаючи його на відстані. Можливо, робота онлайн теж йому допомагає зберігати безпечну дистанцію зі спеціалістом. До того ж у нього виникла потреба її зробити ще більшою, і ми перейшли спершу із сеттінгу двох сесій на тиждень до однієї сесії на тиждень, а потім і до однієї сесії раз на два тижні. Я не практикую сесії мінливої тривалості, тож усі сесії із цим аналізантом тривають 45 хвилин. Після вирівнювання ритму сесій зникли скасування, забування і запізнення. Я не наполягав на тому, що це спротив. Так була знайдена комфортна відстань. Потім ритм сесій став одним із джерел розподілу часу, і це наче надавало простір для життя. Після цього в ньому він зміг помістити подорожі, розваги і подекуди й зустрічі, велику роль у чому зіграє графічна інтерпретація. Усі втручання робились так, щоб від них можна було відмовитися, наприклад назвалися «гіпотезами» або використовувалися слова на кшталт «здається», «можливо» тощо. Робилось це для того, щоб аналітик як Інший не мав тотальності, з якою сприймає Іншого психотичний суб'єкт, і щоб аналітична робота могла з'явитися та тривати.

Мені відразу кинулося в очі зліплене

в суцільну масу відчуття часу цього аналізанта. Він майже нічого не міг згадати зі свого життя, описати себе в ньому, охарактеризувати себе й інших. Спочатку здавалося, що йому може заважати інтелектуалізація і неможливість прийняти неоднозначність своєї особистості, оскільки на кожну тезу знаходилася б своя антитеза. Але потім стало ясно, що він десуб'єкталізований і його світ також не навантажений лібідінально. Він живе в напруженні без розрядки, і ця «насолода» (я маю на увазі Лаканів «жюїсанс», що не має прямого перекладу українською мовою) трансформується в здавалося б типові симптоми сучасної людини – думскролінг, прокрасинацію, безсоння та байдужість. Але це були не симптоми, оскільки вони нічого не приховували, це була специфіка психічної економіки його життя, не відзначеної лімітами й перешкодами, з безмежним збудженням, яке далеко не завжди трансформувалося в потяги, шляхом знаходження об'єктів.

Моя робота як фахівця в цьому випадку зводиться до ролі секретаря, я уточнюю інформацію, розпитую, не дозволяю повиснути надмірному мовчанню, іноді припускаю, що він міг би подумати, що він би міг відчувати. Поступово його палітра почуттів збагатилася і він сам зміг їх називати і потім навіть проживати їх, його манера говорити змінювалася і з'являлися живі емоції під час сесії. Центральною технікою такого уточнення стала графічна інтерпретація, коли посеред однієї із сесій пацієнт сказав, що більше йому нічого розповісти, бо він вже розповів про все, що сталося на роботі за два тижні, а крім цього нічого не було. Тоді я запропонував йому цю техніку. Я запропонував відзначити центральні події його життя на папері у вигляді точок на лінії, написати їх, згадати про почуття, які вони викликали. Ця робота зайняла пару сесій, хоча кожну сесію ми починали не з неї, а з його актуальної ситуації. Спочатку лінія життя була відмічена трьома подіями – народження, школа, госпіталізація. Я уточнював деталі, що були в школі, які події були між відміченими точками. Аналізанти казав, що не пам'ятає, але на наступну сесію приніс більш деталізовану лінію та згадував події, про які забув на самій сесії, відмічаючи їх на лінії. Поступово хронографія ставала менш формальною, це були не просто

дати народження, початку навчання, госпіталізації, а події, відзначені естетикою проживання життя – почуттями, відчуттями, бажаннями. Після завершення формування лінії від минулого до сьогодення я запропонував йому наповнити лінію можливими подіями майбутнього. Так він почав формувати уявлення про майбутнє своєї кар'єри, стосунків, побуту, чого до цього не було. Після завершення роботи з графічною інтерпретацією пацієнт почав вести щоденник, який охоплює естетику проживання, фіксує події та є елементом інвестування майбутнього й очікувань. Отже, головний плюс графічної інтерпретації – це очевидне делегування роботи пацієнтові, де джерелом знання є він сам, а Інший є суб'єктом, який не знає.

Ця робота не стала панацеєю і дивом, багато скарг продовжують існувати, але всі вони послабшали, а життя пацієнта стало емоційно більш насиченим і багатшим на події. У докір невротичності я б зазначив, що він краще пристосований до життя, ніж багато невротичних суб'єктів, і переживає, звичайно, власні страждання, але біди багатьох невротичних пацієнтів значно драматичніші та трагічніші. Сама по собі графічна інтерпретація стала першим ключовим моментом аналітичного процесу, оскільки дала змогу розмістити пацієнта в позицію агента в своєму житті, дала змогу йому почати створювати гіпотези про свої складнощі і свої сильні сторони, на які він може спиратися. За її допомогою хронологія збагачувалася й перетворилася на біографію, події перестали бути датами, а інформація стала історією.

Висновок. Психоданаліз виник у роботі з невротичними пацієнтами, і зразковим він і сьогодні вважається саме в роботі з ними, але зустріч психоданалізу відбулася і з психозами, головне правило в роботі з якими – підкреслено неекспертна позиція у вигляді секретаря – працює і сьогодні. Не існує двох однакових психозів, і робота в силу потенційної крихкості таких аналізанти потребує від фахівця додаткової винахідливості й тактовності.

Сьогодні психоданалітики лаканівської школи працюють із психозами за допомогою різних методів медіації, одним з яких може бути і графічна інтерпретація. Наведена в цій статті ілюстрація може слугувати підтвердженням цьому.

Список літератури:

- Assoun, P. (2014). Freud et la médiation. Logique et pratique du maillon manquant. Dans: Frédéric Vinot éd., *Les médiations thérapeutiques par l'art: Le Réel en jeu* (pp. 33–66). Toulouse: Érès.
- Benvenuto, S. (2019). *Conversations with Lacan: Seven lectures for understanding Lacan*. Routledge.
- Benvenuto, S. (2018). *What are perversions? Sexuality, ethics, psychoanalysis*. Routledge.
- Braunstein, N. A. (2020). *Jouissance: A lacanian concept*. SUNY press.
- Roussillon, R. (2016). Metapsychological aspects of therapeutic mediations. *Cliniques*, 12 (2), 230–245.
- Vinot, F. (2021). Métapsychologie de l'habiter: entre clinique et création contemporaine. *Psychologie clinique*, (2), 9–25.
- Martin-Mattera, P. (2011). Sublimation ou sinthomation? Apports et réflexions cliniques sur la création dans la psychose. *L'Evolution psychiatrique*, 76 (3), 419–432.
- Lacan, J. (2013). *The psychoses: the seminar of Jacques Lacan*. Routledge.
- Lacan, J., & Miller, J. (1975). *Le séminaire. Livre I. Les écrits techniques de Freud*.
- Lacan, J. (2015). *Le Séminaire de Jacques Lacan, L. XXIII-le SINTHOME*.
- Leader, D. (2011). *What is madness?* Penguin UK.
- Lippi, S., & Neuter, P. D. (2016). Sublimation, symptom and sinthome proof against the creative act in Frida Khalo. *Psicologia Clinica*, 28 (1), 39–58.
- Lippi, S. (2014). Pratique de la structure: le diagnostic différentiel selon l'enseignement de Jacques. *Cliniques méditerranéennes* 2014 (2), 201–216.
- Laurent, É. (1994). Le savoir inconscient et le temps *La Cause freudienne, revue de psychanalyse*, (26), 3–5.
- Maleval, J. C. (2003). Éléments pour une appréhension clinique de la psychose ordinaire. Available from: http://w3.erc.univ-tlse2.fr/pdf/elements_psychose_ordinaire.pdf.
- Miller, J.-A. (2009) “Effet retour sur la psychose ordinaire”, *Quarto* n° 94–95.
- Nasio, J. D. (2016). *Oui, la psychanalyse guérit!* Éditions Payot.
- Nasio, J. D. (2021). *Tout le monde peut-il tomber en dépression? Une autre manière de soigner la dépression*. Éditions Payot.
- Pinel, C. (2019). Invention et création: un travail clinique en “laboratoire”. *Cliniques méditerranéennes*, 99, 215–227.
- Freud, S. (1929). Neurosis and psychosis. *The Psychoanalytic Review* (1913–1957), 16, 203.
- Freud, S. (1922). The unconscious. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 56 (3), 291–294.
- Woerlé, J. L. (2019). Panorama des découvertes freudiennes sur les psychoses. *Letterina*, n°73 – ACF Normandie, 96–107.
- Фройд, З. (2019) *Шребер. Книга Історії хвороб. Дора. Шребер. Чоловік-щур*. Комобook.

Анотація. У статті автор, спираючись на сучасних постлаканианських психоаналітиків, розкриває етичні основи роботи з психозами, які лежать в основі клінічної практики. Автор підкреслює, що, як і в часи Лакана, сьогодні психоаналітик у роботі з психотропними суб'єктами повинен займати місце секретаря, але це не місце безініціативного консультанта, це місце також допускає певну активність у вигляді різного роду уточнень і прояснень. У рамках такого підходу автор, наводячи ілюстрацію з власної практики, пропонує використання модифікованої графічної інтерпретації для аналітичних процедур з деякими психотичними суб'єктами, яка початково була розроблена Хуаном-Давидом Назіо для роботи з аналізантами, які страждають невротичною депресією. Графічна інтерпретація, на думку автора, може бути засобом, який дає змогу, займаючи підкреслено неекспертну позицію, повернути відчуття часу, агентності та надію деяким пацієнтам. Цей засіб терапевтичної медіації полягає в малюванні лінії та позначення на ній подій життя в процесі сесії, поступове збагачення лінії новими подіями, а також їх емоційним наповненням, аналізанти має змогу продовжити працювати з графічною інтерпретацією вдома. Цей засіб дає змогу встановити зв'язок зі спеціалістом, реінвестувати власне життя та відчути себе суб'єктом власної біографії, а не її об'єктом. Модифікація засобу графічної інтерпретації для роботи із суб'єктом психотичної структури полягає в меншій активності щодо наповнення сеансами намальованого, але в активній позиції в діалозі з аналізантами. Для роботи з психотичним суб'єктом також важливо не стільки шукати повторення, скільки просте формування нарративу про себе та своє життя. Інша авторська модифікація, яка може застосовуватися не тільки для роботи з психотичними суб'єктами, полягає в пропозиції продовжити лінію в майбутнє, що, на думку автора, може стимулювати формування надії та слугувати додатковим інструментом для відчуття агентності. Це відчуття пов'язане

зі структуруванням часу, з екрануванням того, що неможна символізувати – реальним реєстром часу, за допомогою уявного часу – у вигляді певного розділу на етапи та події становлення власного Я; та символічного часу – у вигляді самого часосприйняття та розділу його на минуле, теперішнє та майбутнє. Побічний ефект такого впорядкування часу є те, що Грін називав суб'єкталізацією, тобто прийняття своєї історії, вибудовування своєї біографії та прийняття своїх відчуттів.

Ключові слова: психоз, терапевтична медіація, графічна інтерпретація, історизація, суб'єкталізація, агентність.

Abstract. In the article the author discloses ethical basics of work with psychoses, which are the basis of clinical work. Author relies on modern post-Lacanian psychoanalysts. The author emphasizes that similar to Lacan's time, modern psychoanalysts working with psychotic subjects must take the place of a secretary. This is not the place of an uninitiative consultant, but the one that allows some activity in the form of various specifications and clarifications. Within this approach author provides an illustration from clinical practice and offers the use of a modified graphic interpretation for analytic procedures with some psychotic subjects originally developed by Juan-David Nasio to work with analysands suffering from neurotic depression. According to the author, graphic interpretation can be an instrument which allows, by taking strictly non-expert position, to return a sense of time, agency and hope to some patients. This tool of therapeutic mediation consists of drawing a line with life events marked on it during the session, gradually enriching the line with new events, as well as their emotional content; the analysand has the opportunity to continue work with graphic interpretation at home. This tool allows to establish connection with the specialist, reinvest own life and feel like the subject and not an object of own biography. The modification of the graphic interpretation tool for work with the subject of psychotic structure consists in less activity during enriching of the drawing with senses, but an active position in the dialogue with the analysand. For work with a psychotic subject it is not as important to search for repetitions, but simple formation of a narrative about himself and his life. Another author's modification, which can be applied for more than work with just psychotic subjects, lies in suggestion to continue the line into the future, which, according to the author, can stimulate formation of hope and serve as an additional tool for a sense of agency. This feeling is connected with the structuring of time, the shielding of something that cannot be symbolized – a register of real time, with the help of imaginary time in the form of division for stages and events constituting own self; and symbolic time – in the form of time perception itself and its division into past, present and future. A side effect of this is what Green called subjectification, which is acceptance of own history, construction of own biography, and acceptance of own feelings.

Key words: psychosis, therapeutic mediation, graphic interpretation, historicization, subjectification, agency.